

Overgenomen uit: Begijnhofkrant 32 (2011) 7- 9

Begijnhof van Tongeren

Oudste begijnhof van Limburg

Stijn Verdickt

Het begijnhof van Tongeren is – zo goed als zeker – het oudste uit de provincie Limburg. Sinds 1257 nestelt het zich comfortabel rond de Sint-Catharinakerk, aan de oever van de Jeker en in de schaduw van de Moerenpoort. Maar de geschiedenis gaat nog verder terug. Want aan de Sint-Truiderpoort, dicht bij het Sint-Jakobushospitaal, gesticht tussen 1050 en 1095, stond het ‘originele’ begijnhof. In dat geval had Tongeren dus waarschijnlijk als eerste een begijnhof in de Nederlanden. Het begijnhof van Tongeren staat alleszins sinds 1998 samen met twaalf andere Vlaamse begijnhoven, waaronder Turnhout, op de lijst van het Cultureel Werelderfgoed van de Unesco. Tijd voor een nadere kennismaking.

Omdat de middeleeuwen een nieuwe stadsomwalling aanlegden, moest het begijnhof verhuizen. In 1242 bouwden ze een nieuwe kerk op *De Moere*, een stuk grond achter de Moerenpoort. De begijnen verhuisden hun vakwerkwoningen. Door ze opnieuw gestructureerd ‘op te trekken’, ontstond er een stratenbegijnhof rond hun Sint-Catharinakerk.

De Sint-Catharinakerk in het centrum van het stratenbegijnhof.

Steenrijk

Het begijnhof begint binnen de stadsomwalling aan een succesvolle groei. In 1322 vind je er al 51 huizen, voorlopig nog altijd in vakwerk met een dak uit riet of stro. Zoals in andere begijnhoven, leven

er twee tot drie ‘juffrouwen’ per woning. Ondernemende types, die een belangrijke economische rol spelen binnen de stad. De ‘grootjuffrouw’ houdt orde op zaken.

Rond het hof ligt een imposante omwalling met één toegangspoort. De Jeker vormt een natuurlijke grens. De rechtstreekse toegang tot die waterweg is meteen ook een extra economische troef. De gemeenschap floreert. En stilaan worden de bewoners ‘steenrijk’: ze laten woningen in baksteen optrekken, die de vakwerkhuisen vervangen.

Onder de Linde

Fruitig wonen

Het aantal bewoners blijft stijgen, tot meer dan driehonderd in de zeventiende eeuw. Om het plaatsgebrek op te vangen, offeren de begijnen hun boomgaard op. In 1648 start de bouw van nog eens achttien huizen rond het nieuwe plein ‘Onder de Linde’. Daardoor herken je het begijnhof van Tongeren nu nog altijd aan de combinatie van een straten- en een pleinbegijnhof.

Onder de Linde

Het begijnhof van Tongeren is herkenbaar aan zijn speciale vorm, een combinatie van een straten- en een pleinbegijnhof.

De recente huizen krijgen stevast een voortuintje. Kan niet anders, want hun achtergevel is meteen ook de gesloten hofmuur. Daarin mocht en kon je geen openingen maken. Ook aan de pleinkant stond een manshoge muur. Dat gaf de begijnen privacy, ook als ze in hun tuintje werkten. Maar door de jaren heen, bouwden bewoners extra ruimtes in die voortuintjes. Met als gevolg dat het groen verdween en de tuinmuren vaak onderdeel van de uitbouw zijn geworden.

Fraai gedecoreerd

De schilden op de muren geven je alvast een hint in verband met de jaartallen. Zo merk je dat de twee gelijkaardige huizen – links vooraan – dateren uit 1648. Ze zijn gebouwd door de vaders van drie jonge begijntjes: Maria en Gertrudis Rosmeer, en Elisabeth Dolmans.

De verschillende gevels geven een overzicht van bouwkenmerken door de jaren heen. Rond sommige vensters ontdek je bijvoorbeeld de accoladeboog, een typische versiering uit de late gotiek. In de gevel herken je ook stenen pijnappels, die duiden dan weer op rijkdom duiden. En boven de deur van huisnummer 7 vind je een zonnewijzer.

Het huisnummer 14 is een renaissancehuis uit 1661. Op het einde van de negentiende eeuw verdween de voorgevel achter een laag cement. Tot een latere eigenaar in 1981 de pracht weer tevoorschijn haalde tijdens een grondige renovatie. Nu herken je opnieuw de opvallende deuromlijsting met het ossenoog (ovalen raam, typisch voor de barok) en de kroonlijst op S-vormige steunen.

Onder de Linde nr. 14, een renaissancehuis uit 1661

“Prachtig tijdsbeeld”

In 1789 maakt de Franse Revolutie een einde aan het traditionele leven op het begijnhof. De bezetters onteigenen de woningen en verkopen ze aan particulieren. Johan van den Borne, architect: “Van dan af gaat het snel. De nieuwe bewoners passen hun huizen aan. In 1818 breken ze de begijnhofpoort af. En in 1841 verdwijnt het poorthuis. Maar gelukkig zijn er veel huizen die min of meer bewaard blijven. Eentje daarvan restaureerden we met maximaal respect voor dat rijke verleden.”

*Onder de Lindenr. 12 huisvest het .
Museum Beghina*

Johan van den Borne: “Kijk, we staan hier voor *Museum Beghina*, op nummer 12 van ‘Onder de Linde’. Een stenen begijnhuis uit 1660. Let op het trapje: het straatniveau ligt hoger dan het niveau van het voormalige tuintje. Daar heb je de typische toegang naar de kelder in tongewelf, de werkplaats voor de meid des huizes”.

“De derde bewoonster van dit pand is Marie Cathérine Emerix, een dochter die in het kasteel van Schoonbeek opgroeit. In 1737 laat ze opmerkelijke verbouwingen uitvoeren volgens de ‘mode’ van die tijd: de alkoof in vroeg Luikse stijl met een geïntegreerde keldertoegang is er een van. Maar ook openhaarden krijgen een opknapbeurt in de vernieuwde regionale stijl”.

De alkoof in vroeg Luikse stijl met geïntegreerde keldertoegang

Zoveel mogelijk origineel

“Bij de restauratie heb ik bewust gekozen om het originele te behouden, waar nodig te conserveren of te consolideren. Dat zie je bijvoorbeeld aan de centrale draagkolom van de trap. Die vertrekt op het gewelf van de kelder en loopt in één stuk door tot op zolder. Onderaan was de balk aangetast door vocht. Daarom hebben we hem gedeeltelijk gerestaureerd. Die aanpak zie je door heel de restauratie: wat we konden bewaren, is bewaard – al is het maar een centimeter lang, dan nog blijft het belangrijk.”

“Lopen we even een verdieping hoger? Hier zie je goed hoe vernuftig het gebouw in elkaar steekt. In deze kamer heb je een houten vloer op een stenen gewelf. Hout isoleert beter tegen de koude. Hiernaast heb je een stenen vloer op het gewelf. Die neemt de warmte van het haardvuur op waardoor je een soort van vloerverwarming *avant la lettre* krijgt.”

Aanpassen met respect

“De plafonds zijn ook ‘slimme’ oplossingen: helemaal in het begin hadden deze huisjes een houten plafond. Daarin zag je de donkere moerbalken van buitenmuur tot buitenmuur lopen. Ertussen zaten dwarse kinderbalken om de vloeren te dragen. Stuk voor stuk donker, onder andere door de rookontwikkeling van de haarden. Later voegden bewoners kleine tongewelven toe met vlechtwerk van hazelaar- of wilgentwijgen die ze invulden met leem, stro en kalkpleister. Het licht dat binnenvalt, weerkaatst op die rondingen in het plafond waardoor heel de kamer in de zonnestralen baadt.”

“Elke bewoner voegde iets toe aan het levensverhaal van een gebouw. Wij ook. Maar wel met het grootste respect voor het verleden. Sommige onderdelen heb ik – samen met mijn dochter – minutieus gerestaureerd. Door ons te verdiepen in oude technieken en materialen konden we de ornamenten boven de schouwen herstellen. Op de deuren voerden we eerst extra kleuronderzoeken uit. En we metselden met een mengsel van kalk, zand en steengruis, dat is beter bestand tegen corrosie, wat de antieke Romeinen al wisten.”

“Ode aan sterke vrouwen”

In het historische pand dat haar echtgenoot Johan van den Borne restaureerde, opende Lea Cox een Begijnhofmuseum: “Met belangrijke voorwerpen illustreren we hoe de geëmancipeerde vrouwen hun leven indeelden. Het is een ode aan hun doorzettingsvermogen en toewijding. Tegelijkertijd merk je dat die geschiedenis vol waardevolle elementen zit, handigheidjes waarmee we vandaag nog altijd ons voordeel doen.”

“In de mooie woonkamer tegen het voortuintje, vind je het schrijn van het begijnhof. Een heel belangrijk stuk in de museumcollectie. Bij recent onderzoek vonden experts zeventien zakjes met relikwieën. Daarna onderging het schrijn een grondige restauratie. En nu kun je het hier komen bekijken. Zie je hoe verfijnd die houten panelen beschilderd zijn? Echt monnikenwerk voor een begijnhof.”

Begijnhofschrijn van Tongeren, te bezichtigen in het Museum Beghina.

Leven van een begijn

“De beste manier om het museum te bezoeken? Loop eerst helemaal naar boven: op de zolder sloegen ze vroeger graan op en droogden ze er de was. Nu tonen we je een overzicht van de restauratie en je ziet er meteen een aantal belangrijke meubels: een typische linnenkast en linnenpers, een betaaltafel waaraan tolmeesters hun klinkende munt ontvingen, een schapraai en historische koffers.”

De zolder van het Museum Beghina.

“Een verdieping lager zijn er twee thematentoonstellingen. De ene gaat over licht: in de selectie van olielampen en kandelaars, ontdek je het belang van licht in de ‘donkere middeleeuwen’. In de tweede thematentoonstelling krijg je een overzicht van cruciale voorwerpen in het leven van een begijn. Het waren geen nonnen, maar ze waren wél heel devoot. Een rozenkrans mag daarom niet ontbreken. Maar niet zomaar een *paternoster*: deze heeft ‘filigraanwerk’, holle bolletjes waarin een mengsel van bijenwas en kruiden zat. Door de warmte van je hand smelt de was net genoeg om de heerlijke kruidengeuren ‘los te laten’.”

Aanraders van het begijnhof

Sint-Catharinakerk

In 1246 schenkt de begijn Metula van Niel al haar bezittingen weg. Voldoende om de bouw van de Sint-Catharinakerk, beter bekend als Begijnhofkerk of Paterskerk, te betalen, die in 1294 werd ingewijd. De vroeggotische stijl is typisch voor een begijnenkerk. De basilicakerk herken je aan de middenbeuk. Die heeft eigen vensters en rijst boven de zijbeuken uit. Dat is anders dan bij een romaanse kerk bijvoorbeeld. De kerk werd in de loop der eeuwen verscheidene keren verbouwd en aangepast. Zo stamt het barokke gewelf uit de 18de eeuw. Ook het vieringtorentje is uit die tijd. Let binnen ook op het barokke meubilair.

Sint-Catharinakerk met zicht op de vieringtoren.

Na de Franse Revolutie kwam de kerk in het bezit van de Tongerse Godshuizencommissie die in 1899 de kerk voor 99 jaar verhuurt aan de Paters Minderbroeders – meteen de verklaring voor de naam *Paterskerk*. De kerk is intussen ontwijd. Nu kun je hier terecht voor tentoonstellingen, concerten en voordrachten. Bezoek de *Begijnhofkerk* tijdens de openingsuren van de tentoonstellingen.

Herberg *De Pelgrim*

Bestel in *De Pelgrim* een heerlijk gerecht of een frisse pint bier. Dan zet je meteen een eeuwenoude traditie verder. Want vanaf de middeleeuwen hielden hier al pelgrims een tussenstop op hun lange reis naar het Spaanse *Santiago de Compostella*.

Brouwhuis

De middeleeuwer dronk bier, bij gebrek aan drinkbaar water. Daarom brouwden begijnen voldoende liters in hun brouwerij op het begijnhof. De achtergevel staat op de middeleeuwse stadswal aan de *Jeker*. Meteen een onuitputtelijke bron voor het belangrijkste ingrediënt van bier: water.

Lakenmakerstoren

Loop via de brug over de *Jeker* naar de promenade. Van tussen de bomen heb je een mooi zicht op de *Lakenmakerstoren* – een van de zestien verdedigingstorens in de middeleeuwse stadsomwalling. Elke gilde bemande een van de verdedigingstorens. Meteen de verklaring voor de naam.

Zicht op de resten van de Lakenmakerstoren (13de eeuw) en de achtergevel van het Brouwhuis (2de kwart van de 17de eeuw).

Infirmierie en Sint-Ursulakapel

Infirmierie en Sint-Ursulakapel

Zieken verzorgen en gasten ontvangen bleven belangrijke opdrachten voor de begijnen. In 1262 bouwden ze daarvoor een infirmerie. Daar kregen in de eerste plaats de bejaarde en waren ook gastenbedden. Het huidige complex dateert uit de 17de eeuw. Nu is het een taverne en brasserie. zieke begijnen de nodige verzorging, maar erbegijnen de nodige verzorging. Maar er zijn ook gastenbedden. Het huidige complex dateert uit de zeventiende eeuw. Nu is het een taverne en brasserie.

Cultuur in kapel

De kapel in het aanpalende gebouw werd in 1294 toegewijd aan de Heilige Ursula. Tegen het einde van de 17de eeuw was de kapel bouwvallig geworden. In plaats daarvan kwam in 1701 een barok zaalkerkje met een unieke

klokgevel. Nu is de Sint-Ursulakapel een polyvalente ruimte voor kamerconcerten, thematentoonstellingen en voordrachten.

Moerenpoort

De Moerenpoort

Van de zes authentieke stadspoorten heeft alleen de Moerenpoort de tijd heelhuids doorstaan. De poort heeft net een uitgebreide restauratie achter de rug en kan er dus weer een poos tegen. Uit archeologisch onderzoek blijkt dat het eerst om een ronde toren ging. Later kreeg hij zijn vierkante vorm. Iets verderop zijn tijdens een gelijkaardig onderzoek houten balken gevonden. Die waren nuttig

tijdens de verhuizing van het begijnhof: ze steunden de vakwerkmuren waarmee de eerste begijnen hun huizen optrokken. En zo zijn we vanzelf weer bij de beginperiode van dit begijnhof beland.

Stijn Verdickt

Plan je een bezoek aan Tongeren?

Vergeet dan het begijnhof niet, waar je het Museum Beghina vindt. Geniet van de rust en de historische pracht die hier de tijd met glans heeft doorstaan.

Openingsuren Begijnhofmuseum

In de zomer: van 10 tot 12.30 uur en van 13.30 tot 18 uur.

In de winter: van 10 tot 12.30 uur en van 13.30 tot 17 uur.

Gesloten: op maandag, 24 en 25 december, van 31 december tot en met 10 januari.

Prijzen

Toegangsticket per persoon: 4,00 euro

60-plussers: 3,50 euro

Groepstarief (vanaf 6 personen): 2,50 euro

Contact

Museum Beghina

Onder de Linde 12

3700 Tongeren

tel.: 012/21.32.59

e-mail: info@begijnhofmuseumtongeren.be

website: www.begijnhofmuseumtongeren.be